

Sanasta sanaan

STI 12.11.2014

Matti Liljeqvist

Raamattu koostuu sanoista, kuten mikä tahansa julkaisu, viesti tai puhe. Sanojen avulla kirjoittaja tai puhuja haluaa viestittää jotakin lukija- tai kuulijakunnalleen. Jotta viesti menisi perille, kirjoittajan on käytettävä kieltä ja sanoja, joita vastaanottajat ymmärtävät. Mielestäni tärkeä lähtökohta Raamatun tutkimiselle on olettaa, että kirjoittaja tuntee alkuperäiset vastaanottajat ja tietää heidän käyttämänsä sanaston, ja että he ymmärtävät viestin. Tästä seuraa se, että meidän on perehdyttävä lähettäjän ja vastaanottajien kieleen ja sanastoon. Muussa tapauksessa jääme pahasti tuuliajolle. Niinpä jos vastaanottajat eivät olisi ymmärtäneet viestin sisältöä, kuinka me sitten voisimme ymmärtää.

Alkukielillä Raamattua lukiessa törmää usein siihen, että jollakin sanalla on useita merkityksiä. Niistä olisi sitten valittava käännökseen ja tekstin ymmärtämiseen sopiva. Mutta miten me voimme tietää, mitä kirjoittaja on jollakin sanalla tarkoittanut? Mikä on sanojen merkitys?

Semantiikka

Semantiikan tarkoitus on selvittää sanojen merkitystä. Mutta mitä tarkoittaa merkitys? Semantikot ovat löytäneet sanalle ”merkitys” 25 mahdollista merkitystä. Niinpä jo pelkän merkityksen merkityksen selvittämiseen menisi koko tämän luennon aika. Siksi on syytä tässä kohden yksinkertaistaa ja oikoa.

Raamatun tutkimisen kannalta tärkeitä ovat sanan **sanakirjamerkitys** - se merkitys joka löytyy sanakirjoista – sanan **kieliopillinen merkitys**, sen **kuvaannollinen merkitys**, **muuntunut merkitys** ja **tunteita herättävä merkitys**.

Sanakirja on ymmärrettävästi sanojen tutkimisen perusteos. Mitä vakavammin asennoituu Raamatun tutkimiseen sitä useampia ja erikielisiä sanakirjoja on syytä käyttää – aivan samoin kuin on syytä käyttää erilaisia ja erikielisiä raamatunkäännöksiä. Sanakirjoihin kuitenkin liittyy joitakin ongelmia. Yksi on se, että jokainen sanakirja on jonkun ihmisen laatima.

VT:n puolella tärkeä teos on Wilhelm Geseniuksen sanakirja. Se on alunperin 200 vuotta sitten laadittu heprean ja aramean sanakirja, josta jo itse Gesenius julkaisi korjattuja laitoksia, kun oli muuttanut mieltään joidenkin sanojen merkityksestä. Vuosien 1987 ja 2012 välillä siitä on julkaistu kuusiosainen 18. laitos, jonka saa nyt myös yksiosaisena. Jos vertaillaan ensimmäistä ja nyt tätä uusinta laitosta, löydetään paljon eroja. Yksi syy on esimerkiksi se, että Geseniuksen aikaan ei vielä osattu lukea akkadinkielisiä tekstejä, ja ugaritinkielisiä tekstejä ei ollut löydettykään. Näin vertailu eri seemiläisten kielten sanastoon on ollut suppeampaa. Mutta ei pelkästään sukulaiskielisten sanojen

määrä ollut Geseniukselle ratkaisevaa. Jokaisessa tapauksessa oli ratkaistava, mille merkitykselle oli annettava etusija. Sanakirjan laatija lopulta määrää, mitä merkityksiä hän valitsee. Merkitysten kehittymisen kannalta mielenkiintoinen on sanakirjan mottona oleva lause: *Dies diem docet*, joka muistuttaa päivittäisestä uuden oppimisesta – ja merkitysten korjaamisesta.

UT:n puolella Geseniusta vastaava on Bauerin sanakirja. Se perustuu Erwin Preuschenin sanakirjaan vuodelta 1910. Preuschenin kuoltua 1920 sanakirjan toimittaminen siirtyi Walter Bauerille, joka julkaisi vuonna 1928 sanakirjasta toisen, ”täysin uudelleen muokatun laitoksen” – samoin kuin vuosina 1937 ja 1952. Vuonna 1958 julkaistu 5. laitos oli ”parannettu ja runsasti lisätty laitos”. Viimeisin on 6. taas ”täysin uudelleen muokattu laitos”, jonka ovat julkaisseet vuonna 1988 UT:n kreikan tekstin toimittajina tunnetut Kurt ja Barbara Aland. Tästä laitoksesta on myös saatavilla englanninkielinen laitos, vuodelta 2000, johon viitataan usein lyhenteellä BDAG, mikä viittaa toimittajiin Bauer, W.F. Arndt, F.W. Gingrich ja F.W. Danker.

Samoin kuin Gesenius Bauerkin viittaa sanakirjojensa nimilehdillä jatkuvaan korjaus- ja muutostyöhön. Sanakirjojen sisältö muuttuu lähinnä kahdesta syystä. Ensiksikin alkukielten tuntemus on muuttunut uusien tekstilöytöjen, samoin kuin myös kielitieteen edistymisen myötä. Toiseksi kohdekieli muuttuu. Jos verrataan esimerkiksi suomalaisia raamatunkäännöksiä eri vuosisadoilta, voidaan havaita kielen muuttuminen. Tällöin myös sanakirjoja on ajanmukaistettava. Vaikka korostetaankin eri laitosten muokkaamista, on kuitenkin muistettava, että suurin osa sanakirjojen sanoista ovat selviä ja yksiselitteisiä eikä niitä ole tarvinnut korjailta.

Yksi sanakirjoihin liittyvä ongelma on se, että monille alkukielen sanoille on löytynyt useampia erilaisia käännösvastineita. Esim. uudessa David Clinesin toimittamassa klassisen heprean sanakirjassa verbillä ערב on kuusi eri merkitystä, Geseniuksella 4. Tämä johtuu toisaalta itse alkukielten sanojen muuttumisesta. Esim. hepreassa sanojen juurikonsonantit ovat muuttuneet (konsonantti ע sisältää sekä muinaisseemiläisen ע:n että *gajinin*). Toisaalta sanojen ja niiden käännösvastineiden semanttinen kenttä on erilainen. Siksi olen pyrkinyt omissa sanakirjoissani sanojen käännöksien sijaan kuvailemaan niiden semanttista kenttää. BDAG:ssä asia on ratkaistu siten, että monien sanojen selitykset alkavat sanoilla: **pert**(aining) **to** tai **someth**(ing), joilla halutaan kertoa, että käännösvastineet liittyvät tiettyyn aihepiiriin.

Semanttisen kentän käsite on tärkeä etsittäessä alkukielen sanojen merkityksiä ja käännösvastineita. Jos ajatellaan vaikkapa kreikan sanaa σάρξ, se tarkoittaa UT:n kielenkäytössä konkreettisesti lihaa (esim. ”syövät hänen lihansa” (Ilm. 17:16)), kehoa tai ruumista (esim. ”eikä hänen ruumiinsa maadu.” (Ap.t. 2:31)), ruumiin fyysisiä ominaisuuksia (esim. Christ's physical body (Kol. 1:22 NIV)), hengen vastakohtaa (esim. ”jotka elämme Hengen emmekä lihamme

mukaista elämää” (Room. 8:4)), elävää olentoa yleensä (esim. ”Kaikki saavat nähdä Jumalan pelastustyön” (Luuk. 3:6)), sukupolvien ketjua (esim. ”Abrahamista, kansamme kantaisästä” (Room. 4:1)), samaan kansaan kuulumista (esim. ”jotka ovat minun heimolaisiani” (Room. 11:14)), ihmisenä olemista, inhimillisyyttä (esim. ”ei ole monta inhimillisesti viisasta” (1.Kor. 1:26)).

Jos käännös jäisi vain sanakirjan varaan, olisi mahdotonta valita käännökseen sopivaa vastinetta tuolle kreikan sanalle. Avaimen tähän ongelmaan tuo lauseyhteys ja tekstin laajempi kokonaisuus. Ne antavat puitteet määritellä lähemmin sanan merkitys.

Tässä yhteydessä on syytä tarkastella paria muuta ratkaisua käännösongelmaan. Yksi on amerikkalainen Amplified Bible, jossa tärkeisiin sanoihin on suluissa liitetty muita tekstiin sopivia käännösvaihtoehtoja. Ajatus on sinänsä hyvä, mutta siitä saattaa seurata ongelmallisia valintoja, koska yhden vaihtoehdon valinta vaikuttaa seuraaviin valintoihin. Toinen ratkaisu on ainakin pyrkiä kääntämään tietty alkukielen sana joka kohdassa samalla sanalla. Tällainen ratkaisu johtaa joskus mahdottomuuksiin. Sama periaate on soveltuvin osin käytössä myös, kun puhutaan sanatarkasta tai sananmukaisesta käännöksestä. Hyvänä esimerkkinä tästä on edellinen, vuoden 1938 UT:n suomennos, josta on sanottu, että se on suomalaisin sanoin kirjoitettua kreikkaa. Tällaisena se kyllä edelleenkin palvelee UT:n kreikan opiskelijoita, mutta kreikka ja suomi ovat erilaisia kieliä, eikä niitä ole hyvä sekoittaa keskenään.

Sanojen **kieliopillinen merkitys** auttaa joissakin tilanteissa löytämään sanan merkityksen. Usein kyseessä on kieliopillinen rakenne, joka vaikuttaa sanavalintoihin. Ilmeisesti heprean pohjalta UT:ssa käytetään usein genetiivirakennetta adjektiivin sijaan, esim. 2. Korinttilaiskirjeessä Paavali sanoo Jumalasta, että hän on - vanhan käännöksen mukaan - ”laupeuden Isä ja kaiken lohdutuksen Jumala” (2. Kor. 1:3). Tarkoitus lienee sanoa, että Jumala on ”armahtava Isä ja kaikin tavoin lohduttava Jumala.” Tällöin tekstissä oleva substantiivi on käännettävä adjektiivina, kuten esim. lauseessa και μετέστησεν εις την βασιλείαν τοῦ υἱοῦ τῆς ἀγάπης αὐτοῦ, ”ja siirtänyt meidät **rakkaan Poikansa** valtakuntaan” (Kol. 1:13).

Sanojen **kuvaannollinen merkitys** on varmasti tuttu Raamatun lukijalle. Kun Jeesus nimittää Herodesta ketuksi, hänellä on mielessään jotakin muuta kuin ruskea karvainen nelijalkainen otus. Jokin ketun olemuksessa on saanut hänet käyttämään tuota kuvaa. Onhan meilläkin sanonta ihmisestä, jolla on ketun häntä kainalossa. Roomalaiskirjeessä Paavali siteeraa Jesajaa mainitessaan vanhan käännöksen mukaan: ”Kuinka suloiset ovat niiden jalat, jotka hyvää sanomaa julistavat!” (Room. 10:15). Kysymyshän ei ole siitä, että jalat olisivat suloiset eivätkä edes askeleet ole suloiset, kuten uudessa käännöksessä sanotaan, vaan suloinen on sanoma, jota jalkojen käyttäjä tuo.

Sanojen **muuntunut merkitys** tulee esiin UT:n käyttämissä VT:n sanoissa. Kun Ap.t. 4:25-27:ssa siteerataan Psalmia 2, tämän merkitys on muuttunut. Psalmissa puhutaan pakanoista, jotka

nousevat ”Herraa ja hänen voideltuaan vastaan”, mutta Ap.t.:ssa nuo pakanat ovatkin Herodes, Pilatus ja Israelin kansa. Sama ilmiö on myös nähtävissä sanassa πίστις, ”usko”. Kun LXX:ssa käytetään sitä, sillä on käännetty yleensä heprean sana אֱמוּנָה, jonka merkitys on ”luotettavuus” ja ”uskollisuus”. Vasta UT:ssa sanalla on merkitys ”usko”, vaikka useassa kohdassa sielläkin on parempi kääntää heprean tavoin sanoilla ”luotettavuus” tai ”uskollisuus”. BDAG lähtee määrittelyssään VT:n näkökulmasta: ”se mikä herättää luottamusta ja uskoa”, esim. Room. 3:3 ”Jumalan **uskollisuus**”. Toisena merkityksenä on ”uskomisen tila, joka perustuu luottamukseen”, esim. ”Jos taas jollakulla ei ole ansioita mutta hän uskoo Jumalaan, joka tekee jumalattoman vanhurskaaksi, Jumala lukee hänen **uskonsa** vanhurskaudeksi” (Room. 4:5) ja kolmantena ”se mitä uskotaan” esim. ”sain aiheen kehottaa teitä taistelemaan sen **uskon** puolesta, joka pyhille on kertakaikkisesti annettu” (Juuda 3). Nämä eri merkitykset on syytä pitää mielessä, kun tutkii sanan πίστις esiintymiä UT:ssa, tarkoittaako πίστις θεοῦ ”uskoa Jumalaan”, ”Jumalan antamaa uskoa” vai ”Jumalan uskollisuutta”.

Sanojen **tunteita herättävä merkitys** perustuu kuulijassa tai lukijassa heräävään tunnetilaan, joka voi olla joko myönteinen tai kielteinen. Meillähän on keskusteltu siitä, millaisia tunteita ihmisissä herättää se, kun Jumalaa kutsutaan Isäksi. Toisille ne ovat myönteisiä toisille kielteisiä. UT:ssa hyvä esimerkki on Johannes Kastajan käyttämä ”käärmeen sikiö” Matt. 3:7, joka selvästikin on tarkoitettu loukkaavaksi, tai Jeesuksen maininta lainopettajien ja fariseusten käännyttämisistä, että niistä tulee ”helvetin lapsia” Matt. 23:15. Myös Jeesuksen puhe siitä, että Jumala on hänen isänsä, sai juutalaisten negatiiviset tunteet esiin Joh. 5:18.

Etymologia

Sanojen merkityksiä etsittäessä yksi tavallinen keino on tutkia niiden etymologiaa. Mistä osista sanat koostuvat, mikä on niiden perusvartalo, mitä merkityksiä sananvartalolla on ja mitä lisämerkityksiä siihen liitetyt osat tuovat tullessaan. Esim. UT:ssa ei esiinny sanaa βαίλω ”kulkea” lainkaan ilman etuliitteitä. Tyypillisiä sen sijaan ovat ylöspäin kulkemista ilmaiseva ἀναβαίλω ja alaspäin kulkemista ilmaiseva καταβαίλω. Yleensä sanojen jakaminen osiinsa ja näiden osien merkitysten yhdistely antaa ainakin viitteitä siihen, miten sana on ymmärrettävä.

Sanojen etymologiaa tutkittaessa puhutaan **diakronisesta** ja **synkronisesta** tutkimuksesta. Diakronisesti tutkitaan sanan käyttöä kielen eri vaiheissa. Mikä on sen varhaisin merkitys, mitä vastaava sana on tarkoittanut varhaisemmissa sukulaiskielissä. Heprean ja aramean osalta varhaisempia kieliä ovat esim. akkadi – eli babylonian ja assyrian kielet – ja ugarit; kreikan osalta puolestaan sanskrit ja heetti. Joskus näistä kielistä on hyötyä, mutta ei aina.

Yksi hauska etymologinen ilmiö liittyy heprean sanoihin פַּרְעֹה ”farao” ja הֵיכָל ”temppele”. Farao tulee egyptin sanasta ”pr-‘3” ja temppele akkadin sanasta ”ekallu”, joka puolestaan on sumerilainen lainasana É.GAL; molemmat tarkoittavat suomennettuina ”suuri talo”.

UT:n kreikan sanojen **diakronisessa tutkimuksessa** voidaan erottaa neljä aluetta: yksi on klassisen kreikan kausi (900 – 330 eKr.), toinen hellenistinen tai koinekausi (330 eKr. – 330 jKr.), joka puolestaan jakautuu kolmeen osaan: Septuagintan kreikka, Raamatun ulkopuolinen kreikka ja UT:n kreikka. Klassisen kreikan osalta hyvä on Liddell-Scottin sanakirja englanniksi tai Mengen sanakirja saksaksi.

Septuaginta tarjoaa paljon teologista sanastoa. Sen käyttö ei ole kuitenkaan ongelmatonta. Kuten aikaisemmin oli puhetta, joillakin sanoilla on siinä eri merkitykset kuin UT:ssa. Toisen ongelman aiheuttaa ajattelu, että kun on löydetty heprean sana, joka on käännetty UT:ssa esiintyvällä kreikan sanalla, niin tällä UT:n sanalla on sama merkitys kuin tuolla heprean sanalla. Tällainen ajattelu ei ote huomioon sitä, että kahden eri kielen sanojen semanttiset kentät eivät vastaa toisiaan täysin. Myöskään Septuagintan käännös ei ole aina sananmukainen, vaan usein parafrasi. Niinpä linkkiä VT:n heprean ja UT:n kreikan välillä on käytettävä varoen.

Raamatun ulkopuolisen kreikan – esim. Egyptistä löytyneitten vanhojen papyrusten – tutkimus on antanut lisävalaistusta UT:n sanastoon. Aikaisemmin ajateltiin, että UT on kirjoitettu jollakin erityisellä kielellä, kunnes tekstilöydöt ovat osoittaneet, että kyseessä on aivan tavallinen koine-kreikka. Näiden tekstilöytöjen pohjalta on tehty Moultonin ja Milliganin sanakirja.

UT:ssa käytetyn kreikan tutkimus, joka on samalla myös **synkroninen**, voidaan tehdä usealla tavalla. Ensiksikin voidaan tutkia sanojen käyttöä tietyn kirjoittajan, esim. Paavalin, teksteissä. Toiseksi voidaan tutkia sanojen käyttöä tietyn kirjallisuuden lajin, esim. evankeliumien, sisällä. Kolmanneksi voidaan tutkia tiettyä sanaa tekstien aikajärjestyksessä, mikä ei kylläkään onnistu evankeliumien osalta, koska niissä on materiaalia niin pitkältä ajalta.

Semanttinen muutos

UT:ssa on paljon sanoja, joiden merkitys on muuttunut verrattuna kreikan yleiskieleen. Esim. συναγωγή tarkoittaa yleiskielessä kokoontumispaikkaa, mutta UT:ssa synagogaa, ja ἐκκλησία kansankokouksen sijaan seurakuntaa (tai kirkkoa). Sanansaattajaa tarkoittava ἄγγελος on enkeli ja yleensä herraa tarkoittavaa sanaa κύριος käytetään puhuttaessa Jumalasta Herrana.

Paitsi, että sanojen merkitys on muuttunut, ne ovat saaneet uusia lisämerkityksiä. Aikaisemmin mainittuja sanoja ἀνα- ja καταβαίνω käytetään, kun puhutaan Jerusalemiin ja sieltä pois kulkemisesta (Luuk. 2:42, 10:30). Mennään ylös Jerusalemiin tai sieltä alas Jerikoon. Pelkkää sanaa σκηνή, ”telttä”

käytetään myös erityismerkityksessä ”pyhäkkötelttä” tai pelkkää lukusanaa 12 käytetään viitattaessa 12 apostoliin (1.Kor. 15:5).

Myös sanoja ja rakenteita on lainattu – pääasiassa hepreasta. Tuttuja ovat sanat amen ja abba, mutta esim. pääsiäistä tarkoittava sana πάσχα on lainattu hepreasta פסחא aramean ܦܫܬܐ kautta. Heprean sanonnoista voisi mainita puolueellisuutta tarkoittavan ַיְנִיף אֱשׁוּבָה, joka on käännetty kreikkaan sananmukaisesti λαμβάνω πρόσωπον (Luuk. 20:21).

Lauseyhteys

Jos sanan merkitys käännöksessä perustuisi vain mielivaltaisesti sanakirjasta löydettyyn vastineeseen, käännöksestä voisi tulla outo. Siksi ratkaiseva tekijä merkityksen valinnassa on lauseyhteys. Sanojen merkitys riippuu niiden keskinäisestä suhteesta ja käyttötilanteesta. Viestin lähettäjän ja vastaanottajan tuntema sanonta voi antaa sanoille eri merkityksen kuin niiden käyttö arkiviestinnässä.

Kun aikaisemmin oli puhetta ἀρξ sanan eri merkityksistä, nuo merkitykset näkyvät nimenomaan lauseyhteydessä. Harvaan kohtaan sopii vaikkapa mielikuva lihakimpaleesta. Toinen esimerkki on sana τράπεζα, jonka perusmerkitys on ”pöytä”. Tässä merkityksessä sitä on käytetty jakeessa Joh. 2:15, kun Jeesus kaatoi rahanvaihtajien pöydät. Luuk. 19:23:ssa sana tarkoittaa itse rahanvaihtotoimintaa tai pankkia, mutta Ap.t. 6:2:ssa sosiaalitoimintaa, diakoniatyötä.

Lauseyhteyden tärkeys näkyy erityisesti silloin, kun sanan yleinen merkitys ei sovi johonkin kohtaan. Esim. sana ημέρα tarkoittaa paitsi päivää, vuorokautta tai yleensä aikaa, myös tuomiopäivää (1.Tess. 5:4) ja sitten tuomioistuinta (1.Kor. 4:3).

Aina ei kuitenkaan lauseyhteyskään anna viitteitä sanan merkitykseen. On joitakin monimerkityksisiä sanoja, joiden käännös on vain jätettävä avoimeksi. Tällöin on mietittävä, onko monimerkityksisyys harkittua vai tilannekohtaista. Esim. jakeessa Joh. 1:5 ”καὶ ἡ σκοτία αὐτὸ οὐ κατέλαβεν” verbi καταλαμβάνω voidaan ymmärtää kahdella eri tavalla, jotka tulevat ilmi suomennoksista. Edellinen käännös toteaa: ”Ja valkeus loistaa pimeydessä, ja pimeys ei sitä käsittänyt.” Tällöin merkitys on ”käsittää”, ”ymmärtää”. Uuden käännöksen mukaan: ”pimeys ei ole saanut sitä valtaansa”, jolloin merkitys on konkreettisempi ”tarttua”, ”ottaa haltuunsa”. Kumpi käännöksistä on parempi jää teologian kysymykseksi.

Raamatun sanojen tutkiminen on kiehtovaa. Raamatun sanat ovat tavallisille ihmisille tarkoitettua normaalikieltä. Raamattu kertoo Jumalasta, joka on lähestynyt luomaansa ihmiskuntaa ja haluaa viestittää meille. Sana tuli lihaksi ja asui meidän keskellämme. Evankeliumi on kirjoitettu siksi, että te uskoisitte Jeesuksen olevan Kristus, Jumalan Poika, ja että teillä, kun uskotte, olisi elämä hänen nimensä tähden. (Joh. 20:31)